

TÕLKEKRIITIK OLEV JÕGI

Ühe tõlkemeetodi rehabiliteerimine stalinismijärgsel ajal

LEA PILD

Olev Jõgi, ajakirja Keel ja Kirjandus peatoimetaja aastatel 1958–1983, on tuntud esmajoones kirjandusteadlase, kriitiku ja tõlkijana. Tema sünnist möödus käesoleva aasta 9. jaanuaril 100 aastat. 70. sünnipäevale pühendatud kirjutises on Pärt Lias öelnud:

Päris loomulik on see, miks O. Jõgi pole tundnud tarvidust akadeemiliste kraadide järele, kuigi loomuldasa on ta kirjandusteadlane. Et vabastada kirjandusuuringut umbsõlmedest ja sasipundardest, valis O. Jõgi ajakirja „Keel ja Kirjandus” toimetamise aega- ja vaevanõudva töö. Pole liialdus ega vist mitte kedagi pisendav, kui öelda, et „Keel ja Kirjandus” on Olev Jõe tehtud, on Jõe ajakiri. (Lias 1989: 47)

Käesolev artikkel kõneleb Olev Jõe tegevuse algperioodist tõlkekriitikuna. On teada, et ta ise tõlkis ilukirjandust vene, valgevene ja poola keelest ning on eri aegadel vahendanud Aleksandr Puškini, Aleksandr Kuprini, Ilja Ilfi ja Jevgeni Petrovi, Isaak Babeli, Aleksandr Solženitsõni, Valentin Rasputini, Vassili Belovi, Vassil Bõkavi, Ivan Meleži, Stanisław Lemi, Jerzy Andrzejewski jt loomingut. Eespool juba tsiteeritud juubelikirjutises on rõhutatud ka Jõe panust eesti tõlkekultuuri tõstmisesse.

Tõlkijana näikse O. Jõgi ennekõike olevat taotlenud tõlkekultuuri rikastamist. Et see nõnda on, sellest annavad tunnistust Babeli, Belovi, Bõkavi ja Rasputini eestindused. Vähemalt „Odessa lood”, „Igapäine asi” ja „Lahkumine Matjorast” oma eheda eesti keelega annavad silmad ette mõnelegi algupärandile. Küsimus on muidugi hoopis enamas kui keeles. Siingi räägib tõlkija valik enda eest. Ei teki vähimatki kahtlust, et näiteks Solženitsõni „Asja huvides” on tõlgitud nimelt asja huvides. (Lias 1989: 48)

Nähtavasti on Jõe tõlkepõhimõtted kõige selgemini sõnastatud artiklis „Märkmeid tõlkija tööst. Vastus ajakirja „Neman” ankeedile”, mis ilmus valgevene kirjandusajakirjas Neman 1970. aastal (Jõgi 1970). See tekst on eesti keeles avaldatud Olev Jõe kriitikakogumikus „Vaod ja varjud. Valik kriitikat II” (Jõgi 1975). Tõlkija kõige olulisemaks ülesandeks peab Jõgi originaali autori individuaalse stiili adekvaatset edasiandmist. Täiesti lubamatu on tema jaoks tõlkimine teise keele vahendusel, mida nõukogude ajal laialdaselt praktiseeriti ja peeti pikka aega koguni normiks:¹ „Kui tõlkija tõlgib „kolmandast keelest”,

¹ Vastuseisust tõlkimisele teise keele vahendusel kui ühele tõlke sovetiseerimise vormile ja sellega seotud võõritusefektile vt Lange, Monticelli 2013: 889–890.

siis tunneb ta ainult teise tõlkija stiili-interpretatsiooni, kuid autori enda stiili juurde ta ei pääse. [---] Kuid stiil on kunstiteose hing.” (Jõgi 1975: 158–159)

Käesoleva artikli eesmärk on vaadelda neid nõudmisi, mida Jõgi esitas kirjandusklassika tõlkijatele stalinismijärgsel ajal, täpsemini: selle perioodi alguses, kui vene keelest tõlgiti eesti keelde suur osa nii ilu- kui ka teaduslikust ja õppekirjandusest jms, tihti kvaliteedis järeleandmisi tehes. Põhiline materjal, mida artiklis käsitletakse, on Jõe avaldamata ettekanne ENSV Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni koosolekul 1954. aastal. Selleks ajaks polnud veel ilmunud ainsatki Jõe tõlgitud raamatut² ja seega polnud tal mõningate tõlkijatest kolleegide arvates ka piisavalt professionaalset autoriteeti.

Sõjaeelses Eesti Vabariigis ilmus vene klassikalise kirjanduse kõrgetasemelisi tõlkeid, eestindajateks meie kirjanduse suurkujud. Olgu siin nimetatud kas või A. H. Tammsaare Fjodor Dostojevski „Kuritöö ja karistus” (Dostojevski 1929, 1939) ja Ivan Gontšarovi „Oblomovi” (Gontšarov 1934) tõlget, samuti Friedebert Tuglase Anton Tšehhovi proosa vahendusi (Tšehhov 1939). Retsensioonides Tšehhovi kogu „Valik novelle” tõlkele märgiti, et Tuglase tõlked on teiste, eelmistel kümnenditel ilmunud eestinduste taustal parimad. Ajakirja Eesti Kirjandus retsensendi Bernhard Söödi arvates oli nende tugevaks küljeks just keel ja stiil, mille juuri ta näeb tõlkija enda originaalloomingu.

Tuglases, kelle enese viimaseaegses loomingu on humoristlikud kalduvused väljapaistvalt elustunud, on leidnud Tšehhov meie oludes vahest sobivaima eestindaja. Mõneski momendis on tõlge pidanud paratamatult kujunema omaette loominguks. Tuglasele omane keeleline ja stiililine leidlikkus näitab ka „Valitud novellides” kaugele üle keskpärasuse tõusvat taset. (Sööt 1939: 563)³

Retsensioone, milles Tuglase Tšehhovi-tõlkeid määratleti kui parimaid, võib vaadelda ühe institutsionaalse valiku mehhanismina (kui pidada tõlkekriitikat – analoogselt kirjanduskriitikaga – omaette institutsiooniks), mis hierarhiseerib ilukirjanduse tõlkeid kvaliteedi järgi⁴ ja kujundab lugejate suhtumist tõlkekirjandusse. Retsensioonid oleksid võinud luua aluse Tuglase Tšehhovi-tõlgete arvamiseks kanooniliste hulka,⁵ kuid seda siiski ei juhtunud, eelkõige ideoloogilistel ja poliitilistel põhjustel: Nõukogude Liidu anneksiooni ja sellele järgnenud kultuurigenotsiidi tõttu (Karjahärm 2006).

---

² Esimene Jõe tõlkes ilmunud raamat oli Aleksandr Kuprini novellikogu, mis ilmus Loomingu Raamatukogus 1957. aastal (Kuprin 1957).

³ Vt ka: „Kuigi pole käepärast seniseid ajakirjanduses laialiolevaid Tšehhovi juttude tõlkeid, võib siiski uskuda, et „Valik novelle” on parim Tšehhovi esitamine eesti keeles” (Jaik 1939: 675).

⁴ Tõlkekaanoni mõistest seoses tõlgitud teksti kvaliteediga vt Torop 1995: 55.

⁵ Lähtutud on käsitlusest, et rahvuslik tõlkekaanon kujuneb väliste institutsioonide (näiteks tõlke- ja kirjanduskriitika), tõlgitavate ja tõlgitud tekstide, aga samuti lugejate ühises mõjuväljas. Tõlkekaanoni formeerumine sarnaneb osaliselt kirjandusliku kaanoni kujunemise seaduspärasustega.

Poliitilise olukorra muutumisega 1940. aastal teises juba väljakujunenud kirjanduslik kaanon,⁶ üle vaatama hakati ka tõlkestrateegiaid. Näiteks Tuglase tõlgitud Tšehhovi novellide kordustrüki retsensioonis (Tšehhov 1945) ei räägitud enam tema tõlgete kõrgemast kvaliteedist.⁷ Võimalik, et eeldati väikimisi: nõukogude ajal ilmuvad uued Tšehhovi tõlkijad, kes kasutavad teistsugust tõlkemeetodit. Seega võib järeldada, et vene kirjanduse eestinduste kanoniseerumise protsess peatati vägivaldselt. Laiemas mõttes võiks rääkida koguni terve rahvusliku tõlkekaanoni formeerumise peatamisest. Pärast Teise maailmasõja lõppu alustati totalitaarse tõlkediskursuse raames kampaaniat vene klassikute uute tõlgete loomiseks. Kampaania aktiveerus 1950. aastal, pärast ENSV kompartei VIII pleenumit, kui hulk tuntud kirjanikke visati kirjanike liidust välja ja keelati nende teoste avaldamine. Põlu alla sattunud kirjanike hulgas oli Tšehhovi, Aleksei Tolstoi ja ka Maksim Gorki⁸ tõlkija Friedebert Tuglas.

Aga juba mitu aastat enne Tuglase rehabiliteerimist tehti tõlkijate koosolekul katse naasta Tšehhovi tõlkimise väljakujunenud traditsiooni juurde. See katse illustreerib hästi eesti tõlkijaskonna ja tõlkekultuuri sisemist heterogeensust vähem kui aasta pärast Stalini surma.

1954. aasta veebruaris toimus ENSV Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni koosolek. Põhiettekande sellel kaks päeva kestnud koosolekul tegi tõlkijate sektsiooni esimees Otto Samma,⁹ kes visandas eesti tõlkijate edasise töö perspektiivid ja analüüsis põhjalikult puudusi vene klassika eestikeelsetes tõlgetes. Teise pikema ettekande tegi tõlkija ja tõlkekriitik Olev Jõgi, kes 1954. aastal oli kaugõppeüliõpilane Tartu ülikooli vene filoloogia osakonnas, mille ta lõpetas 1956. aastal. Samma ettekanne ilmus suuremate muutusteta Loomingu märtsinumbris (Samma 1954). Jõe ettekande tekst „Tüüpilistest puudustest originaali stiili edasiandmisel A. P. Tšehhovi „Jutustuste ja novellide“ tõlkes”, mis on kättesaadav Rahvusarhiivis, pole varem uurijate vaateväljale jõudnud. Ettekanne on peaaegu tervikuna pühendatud Väino Linaski 1952. aastal ilmunud Tšehhovi-tõlgete (Tšehhov 1952) arvustamisele. Juba analüüsi sissejuhatavas osas on Jõgi nõudlik ilukirjanduse eestinduste suhtes:

Me ei saa kõnelda täiesti adekvaatses tõlkest siis, kui tõlge annab edasi vaid autori sõnu, lauseid ja mõtteid. Ilukirjanduslik tõlge peab olema ka niisugune, milles oleks edasi antud kirjaniku individuaalsus, tema loominguulise meetodi omapära, see, mis üht kirjanikku eraldab teisest, lühidalt kirjaniku isikupärane stiil. Eesti keeles peab teatav teos jätma ka kunstimeisterlikkuse seisukohalt ligilähedalt samasuguse mulje, nagu sama teost lugedes algkeeles. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 134)

⁶ Ilukirjanduslike teoste valikust ja rahvusliku kirjanduskaanoni kujunemisest vt Guillory 1993; Vdovin, Leibov 2013. Teoste valiku probleemist ja kaanoni kujunemisest seoses tänapäeva uurimiskorpustega vt nt Algee-Hewitt, McGurl 2015.

⁷ Vrd: „Üldjoontes on Tuglas Tšehhovit suutnud eesti keeles edasi anda selgelt ja nauditavalt. Samuti võib valiku mitmekesisusega rahule jääda. „Valitud novellid“ annavad küllaldase ülevaate Anton Tšehhovi proosa paremikust.” (Ambur 1945: 1274) Analoogetes võtmes on kirjutatud ka teised Tšehhovi tõlgete retsensioonid (Ruutsoo 1946; Rajala 1948).

⁸ Samal 1950. aastal ilmus Maksim Gorki romaan „Artamonovite ettevõte” Tuglase tõlkes ilma tõlkija nimeta (Gorki 1950).

⁹ Samma tegevuse kohta tõlkija ja toimetajana vt Ojamaa 1972; Lange 2018.

Nimesid nimetamata puudutas Jõgi rahvakeele tõlkimist Ivan Gontšarovi romaani „Oblomov” eesti tõlkes. Ilmselt pidas ta silmas Feliks Kauba vahendust (Gontšarov 1953), mis pidi asendama Tammsaare tõlget (Gontšarov 1934).

Kui piirduda ainult klassikaga, siis võib märgata, et haritud inimeste (linlaste, kõrgema seltskonna esindajate, aadlike jne.) kõnekeelt suudetakse edasi anda üsna rahuldavalt, kuid kui asi läheb lihtrahva, eriti teenijate, talupoegade jne. kõnekeele tõlkimiseks, siis on tõlkijad lahendamatu võrrandi ees. Tasub sellest seisukohast kõnelda [*sic!*] Zahhari ja Anisja suurepärasest rahvalikku kõnekeelt eesti- ja venekeelses tekstis. Eriti Zahhari kõne on igal pool pärl omaette – elav rahvalikkus, mahlakus, tüsedus, kuid eesti keeles on see muutunud hoopis kuivaks, igapäevaseks jutuks, milles pole jälgegi sellest, mis on andnud Gontšarov. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 136)

Kui võrrelda Zahhari kõnet Tammsaare ja Kauba tõlgetes, on ilmne, et just Kauba ei suuda edasi anda selle tegelase lihtrahvaliku keele mahlakust.

Linaski tõlkeid iseloomustas Jõgi kui „korralikult” ja „siledalt” tehtuid, kuid ei leidnud neis „loomingulist lähenemist” originaalile:¹⁰

Mispärast on analüüsiks valitud just see teos? Võib tekkida arvamine, et V. Linaski tõlge on põhiliselt halb ja väärib hoiatuseks seadmist teistele tõlkijatele. Lugu ei ole nii. Linaski tõlge ei ole halb tõlge, tal on palju positiivseid omadusi, mille poolest ta teiste tõlgete hulgast võib isegi silma paista ja olla korraliku, korrektse, hoolega tehtud töö eeskujuks. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 134)

Tõlkija on teinud oma töö nii, et edasiminekuks ei piisa juba enam hoolest, korrektsusest, täpsusest ja korralikkusest, vaid tõlkija peab juba ise suurendama loovat suhtumist tõlkimisse, saama juba ise interpreediks selle sõna täielikus mõttes, suhtuma oma töösse umbes nii, nagu loov kirjanik ise. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 135)

Tõenäoliselt pretendeeris Linask, kes ise ei olnud kirjanik, täitma tõlkijate seltskonnas represseeritud Friedebert Tuglase kohta ja seega looma muutunud ideoloogilises kontekstis uusi Tšehhovi tõlkeid. On iseloomulik, et 1950. aastal ühines Linask ametliku negatiivse hinnanguga Tuglase tõlgetes kasutatud liiga keeruka stilistika kohta. Ta oli Aleksei Tolstoi romaani „Peeter Esimene” teise trüki toimetaja. Toimetamine tähendas tõlkija stiili silumist ja lihtsustamist.

Arvestades viimasel lahtisel parteikoosolekul kirjastuses avaldatud arvamust, et „Peeter Esimese” tõlkes esineb väga palju vähetuntud sõnu, mistõttu teose lugemine on laiadele rahvahulkadele raskendatud, asendasin käesolevas töös selliseid sõnu üldtuntumatega ja muutsin kohati ka lauseid pisut kergemini

¹⁰ Jõgi oli neil aastail võrdlemisi radikaalsel seisukohal, väites, et tõelised tõlkijad saavad olla ainult kirjanikud. Sellele arvamusele vaidles veebruarikoosolekul järsult vastu Samma ja kasutas ka oponendi suhtes üsna karme väljendeid.

loetavamaks. (Väino Linaski kiri F. Tuglasele. 22. II 1950; EKM, EKLA, f 245, m 42:19)

Jõe kriitilised märkused Linaski aadressil lubavad oletada, et see kriitika põhineb nii Tuglase tõlgete, Tšehhovi kohta väljendatud hinnangute kui ka novellizanri põhjalikul tundmisel. Tšehhovi stiili ja tema loomingulist isikupära kirjeldatakse ettekandes järgmiselt: „Tšehhovit just iseloomustab ta väljenduslik tagasihoidlikkus ja delikaatus, mis on mitmelgi kohal tõlkes kaduma läinud” (RA, ERA.R-1765.1.141, l 140; siin ja edaspidi tsitaatides minu sõrendus – *L. P.*).

See Jõe väide on otsene viide Tuglase tuntud marginaalile:

Kui palju kultuuri, peale ande, näib nõudvat korrektse ja maitseka teose kirjutamine. Kui vähe on neid, kes iial ei haava, kordagi ei komista. Igavesti eeskujulik on ses suhtes Tšehhov. Suured „esimese järgu geeniused” on harva nii neitsilik-häbelikud. Ei ole seda Nietzsche, Ibsen ega Tolstoi. Nad on liiga eksimatud, liiga enesega rahul, et olla tagasihoidlikud ning taktitundvad. Nad on ikkagi kuskil banaalseid tõdesid kuulutanud või robinal peale tunginud. Kuid kõik, mis peale tungib, mis liiga kindel oma õiguses ja kõigutamatult iseteadlik, on kunstis vale. (Tuglas 1966: 122)¹¹

Jõgi alustab Linaski tõlgete analüüsi Tšehhovi jõulujutust „Hüüumärk” (1885), mis räägib ametnikust, kelle elus puuduvad emotsionaalsed elamused. Nende sümboliks kujuneb novellis hüüumärk, mida mehhaaniliselt ümber kirjutatavates kantseleipaberites ei nõuta. Ametnik muutub Jõe kirjelduses tõlkija Linaski kirjanduslikuks teisikuks, kes valdab nagu ka Tšehhovi kangelane ainult ametlik-asjalikku kantseleistili.

Tõlkes [---] ei ole seda meeleolu, mida jutustus peab tekitama. Me ei näe tšinovniku kantseleilikku piiratust, tema lõputult rõhutatud olekut. Hüüumärgi puudumine tema elus muutub määratu suure üldistusjõuga sümboolseks kujundiks. Tõlkija ei ole leidnud sobivaid võimalusi kantseleiliku mõtlemislaadi edasiandmiseks tõlkes, on mehhaaniliselt tõlkinud arhaisme ja kantseleisme. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 135)

Kriitika teravus näitab seda, et Jõe ettekanne polnud mõeldud avaldamiseks, sellel olid hoopis teised eesmärgid. Märkimisväärne on, et paljud Jõe näited on varjatult seotud Tuglase tõlgetega, mida kriitik pidas nähtavasti hoopis täiuslikumateks. Meie ülesandeks ei ole praegu Tuglase Tšehhovi-tõlgete põhjalik analüüs, kuid osutame siiski mõnele nende implitsiitse poeetika iseärasusele. Nagu juba öeldud, tundis Jõgi arvatavasti hästi Tuglase Tšehhovi-tõlkeid, kuigi ta ei nimeta kordagi põlualuse kirjaniku nime.

---

¹¹ Vt ka Tšehhovi isiksuse iseloomustust Tuglase saatesõnas teosele „Valik novelle”: „Ühtlasi oli nendeks aegadeks ka Tšehhovi erakordselt sümpaatne isiksus välja kujunenud: see oli haruldaselt diskreetne ja humaanne kultuuriinimene, suure seltskondliku ning seltsimeheliku taktiga” (Tšehhov 1939: 360).

Tuglas Tšehhovi tõlkijana

Noore Tšehhovi novellidest kütkestas Tuglast eriti see osa, mida Aleksandr Tšudakov on hiljem nimetanud stseenovellideks, mis püüdlevad objektiivse jutustamise poole (Tšudakov 1971). Teiste sõnadega, Tuglast peaaegu ei huvita tekstid, milles Tšehhov on konstrueerinud jutustaja kõnelisi maske. Tundub, et üks väheseid erandeid on kriminaaljutu „Rootsi tikk” tõlge (Tšehhov 1939: 187–216), milles jutustaja kõneline mask on protokollina konstateeriv ega sisalda otseseid hinnanguid toimuvatele sündmustele. Seega nägi Tuglas Tšehhovi mitte jutustajat, vaid esmajoones novellikirjanikku. Aga novelli ennast tõlgendas ta luulelähedase proosažanrina:

Ei ole nõudlikumat vormi kui väikese novelli oma: anda mõnel ainsal leheküljel sündmus mitte anekdoodina, vaid elumahlase tervikuna; esitada inimesed, neid kirjeldamata; hingeuline kriis, seda sõnul eritlemata; ümbrusekujutus sellesse süvenemata; mõte ilma propageerimata ja meeoleu ilma rõhutamata, ning lõppude lõpuks nähtava tegevuse taga perspektiivne tagapõhi, sümboolne sügavus. See on sonett proosas. (Tuglas 1966: 31)

Novellis kütkestas Tuglast kõige rohkem lühiduse meisterlikkus, oskus lakooniliselt kujutada sündmusi ja inimesi ning range struktuur („sonett proosas”). Tšehhovi koomiliste novellide tõlkes orienteerus Tuglas erinevate fragmentide kokkuhaakimisele, üleminekutele ühelt novelli osalt teisele. Tšehhovi jaoks olulised kõnekeele ja lihtrahva jutu registrid muutuvad Tuglase jaoks oluliseks vaid nendes kohtades, mida võiks nimetada võtmelisteks ja kus tekst läheneb ootamatule sõlmitusele (novelli kõige olulisemale kompositsiooni-elemendile).

Lühikeses saatesõnas oma tõlkekogumikule „Valitud leheküljed” kirjutas Tuglas: „Käesolevas tõlkes on püütud originaali rütmi alles hoida, nii palju kui see on võimalik sõnasõnalisel ümberpanekus” (Tuglas 1919: 6). See tõlkemeetodi iseloomustus puudutab esmajoones sümbolistliku luuletaja Mihhail Kuzmini vabavärsis kirjutatud „Aleksandria laulude” eestikeelset versiooni. Nagu näeme, on tõlkija põhitähelepanu pööratud originaali ja tõlke rütmistruktuurile. Teksti käsitleb ta pigem proosafragmendi kui luuletusena.¹² Seega võib järeldada, et Tuglase tõlkemeetod laieneb mitte ainult luulele, vaid ka proosale. 1933. aastal ilmunud artiklis „Juhan Liiv vene keeles” jääb ta truuks oma arusaamisele tõlkemeetodist: „Luuletuse tõlke ideaaliks oleks teose luuletajalik ümberlooming, mis ometi vastaks võimalikult sõnasõnaliselt originaalile” (Tuglas 2004: 333).

Tundub, et Tuglas rõhutab siin ühtaegu nii originaali leksikaal-grammatiliste ja süntaktiliste ridade taasloomist tõlkes vastavalt eesti keele grammatika seaduspäradele kui ka vabadust valida viisi, kuidas edasi anda originaalteksti stilistilist värvingut. „Luuletajalik ümberlooming” eeldabki

¹² Vrd: „Avaldanud „Valitud lehekülgede” teises andes katkendi M. Kuzmini vabavärsilisest tsüklist „Aleksandria laulud”, kaotas Tuglas tõlkes välise vormi, avaldades iga stroofi küll eraldi, kuid seda proosavormis lõiguna” (Torop 1999: 115).

tõlkija suhtelist loomingulist vabadust, tema õigust lähendada tõlke stilistikat omaenda originaalloomingule.¹³

Tšehhovi novellide tõlkimise kohta ei ole Tuglas midagi kirjutanud. Kuid toetudes tema eespool tsiteeritud novelli määratlusele ja tõlkemeetodi omakirjeldustele, võib järeldada, et tõlkija allutab Tšehhovi novelli stilistilise omapära selle kompositsioonirütmilise tõlkimisele. Näiteks koomilise novelli tõlke täpsusaste kasvab Tuglasel kas kulminatsiooniepisoodides või teksti eri osade alguses ja lõpus (vrd Aleksander Aspeli tähelepanekut selle kohta, et Tuglase originaalnovellid ühendavad endas kaht kompositsioonipõhimõtet: kontrastivõtet novelli eri osade vahel ja gradatsioonipõhimõtet, mis eeldab novelli osade vastandumist emotsionaalse pinge kasvades).¹⁴

Olgu siin toodud mõned näited, kuidas Tuglas annab edasi üleminekuid ühelt novelli kompositsiooniosalt teisele. Novellis „Ametniku surm” hakkavad pärast „skandaalset vahejuhtumit” teatris jutustaja tekstis järjest rohkem korduma teatud lekseemid. Selline jutustuse „häälestamine” peaks muuhulgas rõhutama ametniku maniakaalset haaratust vaid ühest mõttest. Enne peategelase dialoogi kindraliga on sõnakordusi eriti tihedalt. Neil on siin ka teine mõte: markeeritakse kindrali tähelepanu suunatust palujatele (kindral ei karju, vaid kuulab kõiki tähelepanelikult) ja koos sellega rõhutatakse täiendavalt novelližanrile iseloomulikku pinget tõusu: „Teisel päeval ajas Tšervjakov selga uue univormi, laskis juukseid pügada ja läks Brizžalovile seletama... Kindrali vastuvõtutuppa astudes nägi ta seal palju palujaid, aga palujate hulgas ka kindralit ennast, kes oli alustanud juba palvekirjade vastuvõtmist. Üle kuulanud mõned palujad, tõstis kindral silmad ka Tšervjakovile.” (Tšehhov 1939: 166)

Tõlke täpsusaste suureneb ka neis kohtades, kus originaalis on kompositsiooniliselt esile tõstetud tegelaste otsene kõne. Nagu eespool juba öeldud, ei olnud Tšehhovi tegelaste kõne iseloomulikud tunnused (eriti sotsiolektid) Tuglase peamiseks huviobjektiks, mis muutis tõlgitud novelli sisuliselt oluliselt vaesemaks. Kuid neil juhtudel, kui on vaja edasi anda novellile iseloomulikku pinget, rikub Tuglas oma põhilist seisukohta ja orienteerub täpselt originaal-

¹³ Tuglase tõlgete poeetika lähedusest tema originaalloomingule kirjutab Peeter Torop: „Enese lähendamise tõlgitud autoritele oli kõrvuti ka tõlgitava lähendamine Tuglase loomingumeetodile ja vaadetele” (Torop 1999: 115). Samasugustele järeldustele tuli käesoleva artikli autor, analüüsides võrdlevalt Tuglase vahendatud Aleksei Tolstoi romaani „Peeter Esimene” stilistikat (Pild 2017, 2018). Kahtlemata erineb Tuglase tõlkestrateegia näiteks romaanides „Peeter Esimene” ja „Artamonovite ettevõte” (1950, raamatus puudub tõlkija nimi). Kui „Peeter Esimeses” (1948–1949) orienteerub Tuglas veel oma originaalloomingu stilistikale ja rütmidele, siis „Artamonovite ettevõttes” seda ei ole: siin kopeerib tõlkija võimaluste piires sõnasõnaliselt Gorki kuiva, hakitud stiili.

¹⁴ „Enamik novelle on ehitatud gradatsioonipõhimõttele. [...] Selle kõrval on Tuglas rakendanud ka teist tunderõhulist ehitusprintsipi: kontrastivõtet, õieti küll kombineeritult gradatsiooniprintsiibiga.” (Aspel 2000: 120–121) Aspel märkis, et Tuglase kui Tšehhovi tõlkija jaoks on oluline keskendumine tegelaste hingeseisunditele ja meeoludele: „Tuglase novellisüsteemile on seejuures põhiliselt iseloomulik, et ta ei esita oma teemasid mitte ratsionaalse teesina, mida novelli süžee peaks tõestama, vaid tundelise olukorrana, hingeseisunditena, mille sugestiivsus asendab mõistusliku tõestuse” (Aspel 2000: 116). Tšehhovi huvi oma kangelaste hingeseisundite vastu süveneb alates 1886. aastast (vt Mints 1997). Sellest vaatepunktist on kõige eredamateks näideteks Tuglase tõlgitud Tšehhovi novellid „Kurbus”, „Rotschildi viiul” jm.

lile.¹⁵ Näiteks novellis „Kameeleon” (1884) antakse üsna täpselt edasi Otšumelovi kõnekeelseid repliike, millest pärast teistkordset ekspositsiooni algab novelli tegevus: „Mis siin lahti?” küsib Otšumelov, tungides rahva hulka. „Mis pärast? Mis sa oma sõrmega?... Kes karjus...” (Tšehhov 1939: 183)

Tuglas ei täienda oma tõlkes süntaktiliste konstruktsioonide lühendatud vorme, vaid vahendab neid peaaegu bukvalistliku täpsusega.¹⁶ Vrd ka novelli puändi tõlget, kus on edasi antud Otšumelovi kõne iseärasused, sh eesti keelele mitte eriti omased deminutiivid, kuigi peab tunnistama, et Otšumelovi kõnekeelt on siiski mõnevõrra silutud: „Vaata, jumal küll... Tuli igatsus ven n a k e s e järele... Aga mina ei teadnudki! Ja see on siis nende koerakene? Väga rõõmustav... Võta ta... Päriskena koerakene... Sihuke terane... Krapsti tollel näpust kinni! Ha-ha-ha... No mis sa värised? Örrr... örr... Vihane... võrukael si h u k e...” (Tšehhov 1939: 186)

Tervenisti on kõnekontrastidele üles ehitatud juba Tšehhovi eluajal mitmesse võõrkeelde tõlgitud¹⁷ novell „Unter Prišibejev” (1885). On ilmselge, et kontrastide pehmemdamine tähendanuks tõlke täielikku ebaõnnestumist ja novelli kompositsioonirütmi kadumist. Sellepärast annab Tuglas võrdlemisi järjekindlalt edasi Prišibejevi kõnekeele eripära: „Ma pole talumats, mina olen untermits, erus kaptenarmus, Varssavis teenisin, staabis, aga pärast seda, olge lahked, kui välja tulid, olin tuletõrjajaks, aga kui tõve nõrkuse tõttu tuletõrjest lahkusin, teenisin kaks aastat poiste klassilises progümnaasiumis uksehoidjana... Mina tunnen korda. Aga talumats on lihtnimene, tema ei mõista midagi ja peab mind kuulama, sest see on ta enda kasuks.” (Tšehhov 1939: 218)

¹⁵ Selline tõlkestrateegia ei ole siiski järjekindel. Mitmes kogumikus „Valik novelle” (1939) avaldatud jutus on Tuglas loobunud novelli kompositsioonirütmi edasiandmisest ega muuda stiiliregistreid kogu jutustamise vältel. Nii näiteks novellis „Abielu ainelise tagamõttega (Romaan kahes osas)” (vn k 1884) kasvab süzeeline pingeline neis fragmentides, kus ebaintelligentsed tegelased teevad jämedaid keelevigu. Tuglas ignoreerib neid Tšehhovi jaoks olulisi teksti komponente, tõlkides kangelaste repliike õigekeelsete kirjanduslike fraasidega ja siludes niiviisi novelli struktuurset dünaamikat. Vrd originaali teksti: „Они хотят свою образованность показать и всегда говорят о непонятном”; „Позвольте вам выйти вон! Желая, чтобы и вы были таким честным человеком, как я! Одним словом, позвольте вам выйти вон!” (Tšehhov 1975: 99, 100) ja tõlget: „Nad tahavad oma haridust näidata ja räägivad ikka arusaamatust”; „Palun minema minna! Soovin, et oleksite niisama aus inimene kui mina! Ühe sõnaga, käige välja!” (Tšehhov 1939: 37, 39)

¹⁶ Antud juhul on Tuglase bukvalism loomult lokaalne, st taasloob originaali stiili iseärasusi tervikteksti ühes fragmendis, ja seetõttu puudub otsene suhe kirjaniku hoiakuga tõlkida sõna-sõnalt. Nagu on märgitud eespool, vajab see formuleering eraldi tõlgendust iga kord, kui tõlkeuurija käsitleb konkreetseid Tuglase tekste. Toon fragmendi Salme Rajametsa tööst, mis analüüsib fraseologisme Aleksei Tolstoi „Peeter Esimese” tõlkes. Uurija järeldused tõestavad, et Tuglase tõlgete implitsiitne poeetika ei vasta alati tema autometakirjeldustele: „Tõlkija Fr. Tuglas on „Peeter Esimese” eestinduses oskuslikult rakendanud fraseologismide edasiandmiseks kõiki võimalikke mooduseid. Teosest võib tuua hulgaliselt näiteid fraseologismide eriliselt õnnestunud tõlkimise kohta, samal ajal aga ebaõnnestumisi esineb harva. Üksikjuhtudel on liialdatud sõnasõnalise või kirjeldava tõlkega, ent seda tuleb ette siiski niivõrd vähe, et see tõlke üldmuljet ei kahjusta.” (Rajamets 1970: 93)

¹⁷ Novell tõlgiti kohe bulgaaria, saksa, serbohorvaadi ja tšehhi keelde (Tšehhov 1976: 483).

Sellest näitest on hästi näha, kuidas tõlkija ühelt poolt annab edasi kangelase kõnevea („по слабости болезни” – „tõve nõrkuse tõttu”) ja teiselt poolt kompenseerib tekstis monoloogi puuduvaid elemente (väljajäteline fraas „потому – для его же пользы” ei ole tõlgitud täpselt, vaid täiendustega: „sest see on tema enda kasuks”); samal ajal on eestikeelses tekstis vene keeles puuduv arhaism: „klassilises progümnaasiumis”; pejoratiivse varjundiga sõna „talumats” kasutatakse suhteliselt neutraalse *мужик* ‘maamees’ vastena; vananenud „untermits”).

Väino Linaski tõlkestiil

Nagu juba öeldud, on Jõel Linaskile kaks etteheidet: Tšehhovi keel on muutunud ilmetuks ja halliks; Tšehhovi lakonism on Linaski vahenduses kaduma läinud. Erilist tähelepanu on Jõgi pööranud rahvakeele ja kõnekeele neutraliseerumisele eestikeelses tõlkes. Rahvakeel on tõepoolest varase Tšehhovi stiili oluline element, seda on rõhutatud 1930.–1950. aastate nõukogude Tšehhovi-uurijate töödes. Tundub, et jälgi Juri Sobolevi, Maria Semanova ja Sergei Baluhhatõi¹⁸ tööde lugemisest on ka Olev Jõe ettekandes. Siiski ei pööra Jõgi tähelepanu lihtrahva keele tõlkimisele, ta keskendub Tšehhovi intelligentidest tegelaste ehk spetsiifiliselt tšehhovlikus mõttes väikekodanlaste (piiratud intellektuaalse silmaringiga inimeste) kõnekeele edasiandmisele. Jõgi jõuab järeldusele, et Tšehhovi tegelaskujude kõne on Linaski tõlkes jäänud ilma emotsionaalsetest konnotatsioonidest.

Mõni küsimus rahvakeelest¹⁹ dialoogis. Minu arvates ei ole õige see tõlkija tendents, mis väljendub ilmtingimatus püüdes autoriteksti muuta reeglipäraseks ja moodustada kõigi grammatikareeglitele vastavaid lauseid, kus on tegemist emotsionaalse kõnega kas tegelaste kõnes, mõttes või mujal tekstis. See muudab tõlke kuivaks ja mõistusepäraseks. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 137)

Pöörakem tähelepanu, et Jõgi valib näited, mis puutuvad Tšehhovi novelide süžee ja kompositsiooni seisukohalt olulistesse fragmentidesse. Nagu juba märgitud, tõenäoliselt on ta oma kriitikas vaikimisi silmas pidanud Tuglase tõlgete poeetikat kui normi. Nii on Jõgi novelli „Koorineiu” (1886) tõlkest tsiteerinud kangelannat, kes võtab enda juures vastu võõra mehe. Repliik on lausunud hetkel, kui mõlemad tegelased kuulevad koputust uksele:

„Должно быть, почтальон, а может быть, подруга.” – „See on vist postiljon, või ehk sõbratar.” – [Õ]ige, kuid lohiseb! Tõlkija omapoolsest liigsest „täiendamisest”, mis on tõlkes üldiseks tendentsiks, kõneleb tarbetute sõnade juurdepanemine dialoogi, mis muudab väljenduse pikaks ja lohisevaks. Ometigi on enamikul juhtumel võimalik leida adekvaatseid vasteid eesti kõnekeele

¹⁸ Paralleelide tõmbamine Olev Jõe seisukohtade ja nõukogude Tšehhovi-uurijate seisukohtade vahel ei kuulu selle artikli ülesannete hulka.

¹⁹ Lekseemi „rahvakeel” kasutab Jõgi oma ettekandes kahes tähenduses: ‘kõnekeel’ ja ‘rahvapärane keel’.

fraseoloogias, mida oleks tulnud rohkem kasutada. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 137)

Nagu näitab Jõgi, muutub Linaskil kõnekeelne repliik konstateerivaks siledaks fraasiks, mis ei anna edasi kangelanna loiuvoitu intonatsiooni ja kerget arusaamatust. Repliik lõpetab novelli ekspositsiooni ja on kontrastses vastasseisus sündmuste dramaatilise arenguga (postiljoni või sõbratari asemel ilmub uksele armukese abikaasa).

Tõlkenäide novellist „Elav kronoloogia” (1885) tõestab samuti, et tõlkija alahindab kõnekeele intonatsioone ühes novelli võtmeepisoodis. Tšehhov kirjeldab seal petetud meest, kes jutustab sõbrale linna saabunud näitlejatest ja lauljatest, kelle saatuses osales kirglikult tema naine. Need saabumised eelnesid kummalisel kombel kõigi tema laste sünnile, kelle vanust ta alati täpselt ei mäleta:

„Meie Anjutakesega muretsesime talle saali Seltskondlikus Klubis ja tänuks selle eest laulis ta meile vahel tervete päevade ja ööde kaupa... Õpetas Anjutakest laulma... Ta käis siin, nagu ma mäletan, suure paastu ajal, aastat... aastat kaksteist tagasi. Ei, rohkem... No küll on mälu, issand halasta! Anjutake, kui vana on meie Nadjake?” – „Kaksteist aastat!” (Linaski tõlge, Tšehhov 1952: 35)

Jõgi märgib: „„Elavas kronoloogias” teatab naine mehele laste vanuseid ühesõnaliselt: „двенадцать” – tõlkimisel on juurde pandud „aastat” („kaksteist aastat”), kuigi eesti keeles samuti räägitakse” (RA, ERA.R-1765.1.141, l 137). Jõgi toob veel hulga teisi näiteid, mis tõestavad tema arvates, et Linask ei ole aru saanud Tšehhovi individuaalsest stiilist ja tema teksti ühe või teise elemendi funktsionaalsest rollist. Vrd näiteks:

Et mõnda epiteeti või kõiki epiteete eriti esile tõsta, on kirjanik väga sageli, võiks öelda, enamikel juhtumel, kasutanud epiteedi eraldamist, paigutades selle lauses postpositiivsesse asendisse, liialdades ka pausidega (kirjas komadega). Tõlkija on sellist sõnajärjestust küll ka silmas pidanud, kuid mõnikord leidub ka juhtumeid, kus ta sellistele väga iseloomulikele loenditele [on] selgituseks pannud juurde ka nimisõnu või toonud põhjendamatult atribueeritud prepositiivsesse asendisse. See muudab loetelu kohati kohmakaks, lohisevaks loheks. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 142)

Tõlkijate seksiooni koosoleku protokollis on ka kokkuvõtte Linaski sõnavõttust, mis lükkab täielikult ümber Jõe kriitika:

Sm. Linask vastab sm. O. Jõgile tema eilse referaadi puhul A. Tšehhovi stiili edasiandmise kohta. Sõnavõtja leiab, et sm. Jõgi poolt esitatavad väited ei ole paikapidavad ja lükkab ükshaaval ümber sm. Jõgi poolt tehtud parandused ja kallaletungid. Leiab, et kuigi meie tõlked ei ole veel nii kõrgel tasemel, kui tarvis, ent veelgi nõrgemad on tõlgete arvustajad, kes norivad peamiselt vaid pisiasjade kallal. (RA, ERA.R-1765.1.141, l 148)

Kuid valmistades ette Tšehhovi „Valitud teoseid”, mis ilmusid 1960. aastate alguses (Tšehhov 1960–1963), on Linaski tekste parandatud. Tõlgete uue redaktsiooni võrdlemine 1952. aasta väljaandega, mida Jõgi arvustas, lubab järeldada, et Linask (või tema toimetajad)²⁰ on siiski arvestanud, kuigi mitte kõiges, Jõe kriitikaga. Nii näiteks puudub 1960. aastate väljaandes novell „Hüüumärk”, mille tõlge – nagu tõestas Jõgi – on Linaski mitteloomingulise, kroonuliku tõlkestiili kvintessents, samuti on mõned tõlkekatked toimetatud kas vastavalt Jõe ettepanekutele või on neid korrigeeritud ilmse sooviga vältida kroonukeelt. Selleks ajaks oli Tuglas juba rehabiliteeritud ja tema tõlked olid samuti lülitatud Tšehhovi teostevalimikku. Seega taastati Tuglase staatus Tšehhovi tõlkijana. Selles võis olla pisuke roll ka Jõe 1954. aasta ettekandel, mis nõudis tõlkija Linaskilt kõrgprofessionaalset tööd ja viitas väikimisi Tuglase tõlgetele kui uute Tšehhovi-eestinduste eeskujule. Tuglase tõlkemeetodi rehabiliteerimine, mida implitsiitselt esindab ka Jõe ettekanne, oli kahtlemata üks viimase olulistest eesmärkidest. Siiski ei lähtu paljud Jõe seisukohad ja nõuded, mis ta esitab ilukirjanduse tõlkele, mitte ainult Tuglase tõlketöödest, vaid ka soovist sõnastada omaenda vaated klassikalise kirjanduse tõlkimisele.²¹ On päevselge, et Jõgi analüüsis Tšehhovi eestindusi filoloogilise tundlikkuse ja sügavusega, nõudes tõlkijalt vahendatava kirjaniku individuaalse stiili austamist, täpsust, aga mitte originaali „luuletajalikkku ümberloomingut”. Nagu on näidatud artiklis, ei olnud Tuglas oma Tšehhovi novellide tõlgetes alati järjekindel ja eemaldus tihtilugu talle muidu lähedasest novelli kompositsioonirütmist taasloomisest. Tuglase tõlkemeetod ei eeldanud originaalteksti kõigi stiiliregistrite edasiandmist. Noore Tšehhovi poeetika – aga teda Tuglas peamiselt tõlkis – oli üles ehitatud eri ühiskonnakihtidesse kuuluvate tegelaste kõne iseloomulike tunnuste vastandamisele. Jutu isepärastest, harimatutele või poolharitud kangelastele kuuluvatest vigastest keelenditest on tihti saanud Tšehhovi novelli, selle süžeelis-kompositsioonilise dünaamika kontseptuaalne mõte.²² Jõe nõue anda tõlkes edasi rahvakeelt, tegelaste intonatsioonid vastab seega täiesti Tšehhovi poeetika peamistele iseärasustele.

Professionaalne vabadus ja julgus, mis iseloomustab Jõe vähem kui aasta pärast Stalini surma peetud ettekannet, oli kahtlemata seotud andeka filoloogi sooviga vastandada süvenenud ja analüütilist suhtumist kirjandusklassikute loominguusse totalitaarsele tõlkediskursusele, ebakompetentsete poolprofessionaalide – kes meenutasid nõudlikule filoloogile Tšehhovi poolintelligentidest tegelasi – osalemisele vene kirjanduse tõlkimisel.

²⁰ Tšehhovi „Valitud teoste” toimetajad olid Arnold Ravel, Friedrich Kõlli, Vello Tarnaste, H. Aasalo jt. Kõik nad on toimetanud kõiteid, kus on ka Linaski tõlkeid.

²¹ Vt üht fragmenti Jõe ettekande lõpust: „Kuid lugemisel – me ei mõtle siinkohal mitte ainult Tšehhovit [*sic!*], vaid ka teisi vene suuri klassikuid eestikeelses tõlkes, näit. kasvõi siiaamaani veel kõige kõvemaks pähkliks jäänud Turgenovit, kelle peent elegantsust eesti keeles kuidagi ei suudeta edasi anda – lugemisel ikkagi jääb midagi puudu, miski ei rahulda, ja see miski, see tabamatu, see raskestijälgitav miski ongi selleks, mida eestikeelsetes tõlgetes on vähe – ei ole seda rahvalikkust, keele mahlakust, südamesoojust, meeleoluarjundite peenust. On kindel, et meil suudetakse jõuda autori stiili täieliku edasiandmiseni ainult sel tingimusel, kui tõlkija töötab autori loomingu küsimuste kallal, igakülgset tutvut ta loomingu erijoontega, täielikult süveneb tema teostesse.” (RA, ERA.R-1765.1.143)

²² Tšehhovi varase loomingu poeetika kohta vt täpsemalt Mints 1986, 1997; Tšudakov 1971, 2017.

Kokkuvõtteks olgu rõhutatud, et Olev Jõgi püüdis 1954. aastal avalikult naasta sõjaeelse tõlkekultuuri juurde. Nagu on öelnud Peeter Torop: „Teise maailmasõja järgsed sundtõlked, eriti 1940–1950ndate vene kirjanduse kampaania ajal, väljendasid assimileerimistaotlust [---]” (Torop 2011: 142). Pöörame siiski tähelepanu ka sellele, et vene klassikute tõlked, mida 1930. aastatel tajuti eesti kirjanduskultuuri orgaanilise osana ja euroopaliku kirjanduskultuurina esmajoones tänu A. H. Tammsaare ja Friedebert Tuglase tõlgetele, ei kaotanud seda omadust ka tõlkekultuuri kõige jõhkrama sovetiseerimise aastatel. See oli võimalik seetõttu, et ideoloogilisele tõlkesunnile ja repressioonidele vastandus kõrgprofessionaalne suhtumine tõlkija töösse, mis hästi kajastub mitte ainult selle artikli peategelase kriitilistes töodes, vaid ka tema reaalses tõlkijatöös.

Venekeelsest käsikirjast tõlkinud MALL JÕGI

Artikkel on kirjutatud projekti IUT34-30 („Tõlkeideoloogia ja ideoloogia tõlkimine: kultuuridünaamika mehhanismid Eestis vene ja nõukogude võimu tingimustes 19.–20. sajandil”) raames.

Arhiivimaterjalid

Eesti Kirjandusmuuseum (EKM), Eesti Kultuurilooline Arhiiv:

EKLA, f 245. Friedebert Tuglas.

Rahvusarhiiv (RA):

ERA.R-1765. ENSV Kirjanike Liit.

Kirjandus

Algee-Hewitt, Mark, McGurl, Mark 2015. Between canon and corpus: Six perspectives on 20th-century novels. – Literary Lab, Pamphlet 8, January, lk 1–27.

Ambur, Paul 1945. Anton Tšehhov. Valitud novellid. [Arvustus.] – Looming, nr 12, lk 1272–1274.

Aspel, Aleksander 2000. Tuglase novellisüsteem. – A. Aspel, Kirjad Pariisist. Koost Külliki Vulf. (Eesti mõttelugu 31.) Tartu: Ilmamaa, lk 112–122.

Dostojevski, Fjodor 1929. Kuritöö ja karistus. Romaan kuues jaos ühes epiloo-giga. Vene keelest tõlkinud A. H. Tammsaare. Tartu: Loodus.

Dostojevski, Fjodor 1939. Kuritöö ja karistus. Esimene köide. Kogutud teosed 4. Vene keelest tõlkinud A. H. Tammsaare. Tartu–Tallinn: Loodus.

Gontšarov, Ivan 1934. Oblomov. Tlk A. H. Tammsaare. Tartu: Loodus.

Gontšarov, Ivan 1953. Oblomov. Tlk Feliks Kauba. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Gorki, Maksim 1950. Artamonovite ettevõte. [Tlk Friedebert Tuglas.] Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Guillory, Johan 1993. Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation. Chicago: The University of Chicago Press.

- Jaik, Juhan 1939. A. Tšehhov: Valik novelle. [Arvustus.] – Varamu, nr 6, lk 675.
- Jõgi 1970 = Olev Jygi, Zаметки из практики perevodčika. – Neman, nr 2, lk 164–167. [Олев Ёйги, Заметки из практики переводчика. – Неман, 2, 164–167.]
- Jõgi, Olev 1975. Märkmeid tõlkija tööst. Vastus ajakirja „Neman” ankeedile. – O. Jõgi, Vaod ja varjud. Valik kriitikat II. Tallinn: Eesti Raamat, lk 158–165.
- Karjahärm, Toomas 2006. Kultuurigenotsiid Eestis: kirjanikud (1940–1953). – Acta Historica Tallinnensia, nr 10, lk 142–177.
- Kuprin, Aleksandr 1957. Tsirkuses ja teisi novelle. Tlk Olev Jõgi. – Loomingu Raamatukogu, nr 6. Tallinn: Eesti NSV Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus.
- Lange, Anne 2018. Toimetamispraktikast 1957–1972 Loomingu Raamatukogu näitel. – Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat VI. Koost Heli Allik. Tallinn: SA Kultuurileht, lk 118–135.
- Lange, Anne, Monticelli, Daniele 2013. Tõkelised ebakõlad totalitarismi monoloogis: järjepidevused, katkestused ja varjatud konfliktid Nõukogude Eesti tõkeloos. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 881–899.
- Lias, Pärt 1989. Toimetaja: Olev Jõgi 70. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 47–48.
- Mints 1986 = Zara Minc, Mesto „turgenevskoj kul'tury” v „kartine mira” mologo Čehova (1880–1885). – Slavica [Debrecen], nr 23, lk 97–100. [Зара Минц, Место „тургеневской культуры” в „картине мира” молодого Чехова (1880–1885). – Slavica [Debrecen], 23, lk 97–100.]
- Mints 1997 = Zara Minc, Èstetika zdrorogo človeka: Čehovskie lekci. Konspektivnaja zapis' speckursa po proze Čehova, pročitanogo studentam Tartuskogo universiteta v 1985/86 učebnom godu. Publikacija, podgotovka teksta, predislovie Lea Pil'd. – Vyšgorod, nr 1–2, lk 33–66. [Зара Минц. Эстетика здорового человека: Чеховские лекции. Конспективная запись спецкурса по прозе Чехова, прочитанного студентам Тартуского университета в 1985/86 учебном году. Публикация, подготовка текста, предисловие Леа Пильд. – Вышгород, 1–2, 33–66.]
- Ojamaa, Ott 1972. Arutlus ideaalsest tõlkijast. Otto Samma kuuekümnendaks sünnipäevaks. – Looming, nr 11, lk 1909–1918.
- Pild 2017 = Lea Pil'd. Perevod kak interiorizatsija: Fr. Tuglas – perevodčik romana A. N. Tolstogo „Petr Pervyi.” – Strategii perevoda i gosudarstvennyi kontrol'. Translation Strategies and State Control. (Acta Slavica Estonica IX.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 135–155. [Леа Пильд, Перевод как интериоризация: Фр. Туглас – переводчик романа А. Н. Толстого „Петр Первый”. – Л. Пильд, Стратегии перевода и государственный контроль. Translation Strategies and State Control. (Acta Slavica Estonica IX.) Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus, 135–155.]
- Pild, Lea 2018. Tõkimine kui interioriseerimine. Friedebert Tuglas Aleksei Tolstoi romaani „Peeter Esimene” tõlkijana. – Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat VI. Koost Heli Allik. Tallinn: SA Kultuurileht, lk 136–149.
- Rajala, V. 1948. O kačestve perevodov. – Sovetskaja Èstonija 10. XII. [В. Раяла. О качестве переводов. – Советская Эстония 10. XII.]
- Rajamets, Salme 1970. Fraseologismide kasutamisest A. Tolstoi romaani „Peeter Esimene” eestikeelses tõlkes. – Eesti keele ringi töid 2. Tartu: TRÜ rota-print, lk 78–96.
- Ruutsoo, Albert 1946. Vene klassiku novellivalimik. – Rahva Hääl 6. III.
- Samma, Otto 1954. Tüüpilistest puudustest ja vigadest proosa tõlkimisel vene keelest eesti keelde. – Looming, nr 3, lk 348–359.

- Sööt, Bernhard 1939. A. Tšehhov: Valik novelle. Tlk Friedebert Tuglas. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1939. [Arvustus.] – Eesti Kirjandus, nr 12, lk 562–563.
- Torop, Peeter 1995. Total'nyj perevod. Tartu: Izdatel'stvo Tartuskogo universiteta. [Пее́тер Тороп, Тотальный перевод. Тарту: Издательство Тартуского университета.]
- Torop, Peeter 1999. Tuglase tõkeloomingu eripärast. – P. Torop, Kultuurimärgid. (Eesti mõttelugu 30.) Tartu: Ilmamaa, lk 112–124.
- Torop, Peeter 2011. Tõkelugu ja kultuurilugu. – Tõlge ja kultuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 139–146.
- Tšehhov, Anton 1939. Valik novelle. Tlk Friedebert Tuglas. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Tšehhov, Anton 1945. Valitud novellid. Tlk Friedebert Tuglas. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.
- Tšehhov, Anton 1952. Novelle ja jutustusi. Tlk Väino Linask. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tšehhov, Anton 1960–1963. Valitud teosed kaheksas köites. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tšehhov 1975 = Anton Čehov, Polnoe sobranie sočinenij i pisem v 30 t. Sočinenija v 18 t. T. 2. Moskva: Nauka. [Антон Чехов, Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Сочинения в 18 т. Т. 2. Москва: Наука.]
- Tšehhov 1976 = Anton Čehov, Polnoe sobranie sočinenij i pisem: V 30 t. Sočinenija v 18 t. T. 4. Moskva: Nauka. [Антон Чехов, Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Сочинения в 18 т. Т. 4. Москва: Наука.]
- Tšudakov 1971 = Aleksandr Čudakov, Poètika Čehova. Moskva: Nauka. [Александр Чудаков. Поэтика Чехова. Москва: Наука.] <https://www.rulit.me/books/poetika-chehova-read-208794-2.html> (9. X 2018).
- Tšudakov 2017 = Aleksandr Čudakov, Poètika Čehova. Mir Čehova. Vozniknovenie i utverždenie. Moskva: Vysšaja škola ekonomiki. [Александр Чудаков, Поэтика Чехова. Мир Чехова. Возникновение и утверждение. Москва: Высшая школа экономики.] <https://ru.bookmate.com/books/GSm4oLV7> (9. X 2018).
- Tuglas, Friedebert 1919. Valitud leheküljed. II. Tartu: Noor-Eesti.
- Tuglas, Friedebert 1966. Marginaalia. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tuglas, Friedebert 2004. Kogutud teosed. 10. Kriitika VII. Kriitika VIII. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Vdovin, Leibov 2013 = Aleksej Vdovin, Roman Lejbov, Hrestomatijnnye teksty: russkaja poèzija i škol'naja praktika XIX stoletija. – Hrestomatijnnye teksty: russkaja pedagogičeskaja praktika XIX v. i poètičeskij kanon. (Acta Slavica Estonica IV. Trudy po russkoj i slavjanskoj filologii. Literaturovedenie IX.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7–35. [Алексей Вдовин, Роман Лейбов, Хрестоматийные тексты: русская поэзия и школьная практика XIX столетия. – Хрестоматийные тексты: русская педагогическая практика XIX в. и поэтический канон. (Acta Slavica Estonica IV. Труды по русской и славянской филологии. Литературоведение IX.) Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus, 7–35.]

Lea Pild (sünd 1959), PhD, Tartu Ülikooli maailma keelte ja kultuuride kolledž, vene kirjanduse vanemteadur (Lossi 3, 51003 Tartu), lea.pild@ut.ee

Olev Jõgi as translation critic: Rehabilitation of a translation method in the post-Stalinist period

Keywords: translation methods, totalitarian discourse of translation, literal translation, implicit translation poetics, translation canon

Requirements presented to the translators of literary classics by literary critic, literary scholar, translator and journalist Olev Jõgi in the early post-Stalinist period are discussed. This was when a massive lot of fiction as well as scientific, popular scientific, academic and other literature was translated from Russian into Estonian, but often the quality of translation left to be desired. The article is focused on the unpublished paper presented by Olev Jõgi at the translation section of the Estonian SSR Writers' Union in February 1954. The paper represents a covert attempt to rehabilitate the translation method formerly used by Friedebert Tuglas, which had been suppressed since 1950 in the aftermath of the 8th plenum of the USSR Communist Party.

The professional freedom and courage characteristic of Jõgi's paper was obviously eloquent of the intention of the talented philologist to contrast and oppose a professional analytical approach to the totalitarian discourse of translation popular among the contemporary translators of Russian classics into Estonian. Olev Jõgi was a committed philologist, who dared to compare the incompetent semi-translators with some half-intellectual characters by Chekhov.

Lea Pild (b. 1959), PhD, University of Tartu, College of Foreign Languages and Cultures, Department of Slavic Studies, Senior Research Fellow in Russian Literature (Lossi 3, 51003 Tartu), lea.pild@ut.ee